

Адриана Христова

СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ТЕРМИНИ В СЪВРЕМЕННАТА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЧНА ПОДСИСТЕМА

Adriana Christova

MEDIEVAL TERMS IN THE MODERN PHILOSOPHICAL TERMINOLOGY SUBSYSTEM

(Abstract)

The scientific report brings the attention to those names of philosophical concepts that were brought and kept in the modern philosophical language.

Keywords: terms, terminology, philosophy

Преводната богословска книжнина през X–XIV в. има голямо значение за формирането на българската философска терминология. Характерна черта на старобългарските паметници е синтетичният им характер. Произведенията са с богословско, философско, естественонаучно, историческо, юридическо съдържание. Философските възгледи намират израз в подтекста на съчиненията.

Смята се, че развитието на българската философска терминология започва след приемането на християнството – през втората половина на IX в. и с приемането на славянската писменост. През периода IX–XIV в. настъпва разцвет в славянската писменост и култура. В този период се появяват съчиненията на Константин-Кирил Философ, Климент Охридски, Константин Преславски, Йоан Екзарх, Йоан Дамаскин и др., които имат огромно значение за развитието на философската мисъл. След основаването на българската държава в Преслав и Охрид се извършват преводи от старогръцки език, правят се адаптации и коментари, с които се утвърждава основният понятийно-категориален апарат на българската философска терминология. Чрез преводите на старобългарски език се възприема разработената в древността логическа наука, която се използва за целите на теологичната догматика.

За философията не може да се смята, че представлява цялостно оформена система през Средновековието. В нея не е разработена основно онтологията и гносеологията. Средновековната философия се развива като ло-

гическа наука в границите на богословската догматика (Илиева 2013). Значението на средновековния пласт лексика се състои в преводите, тълкуването и преписването на философско-логически произведения на роден език и създаването на началните етапи на философската терминология като система от категории, понятия и термини, които съответстват на класическите, за да се разпространят и сред другите славянски народи. Философско-логическите знания възникват под влиянието на древните образци на системата от първоначалните категории и понятия в онтологията, гносеологията и преди всичко логиката. В това се състои значението на българското философско наследство от Средновековието. Философската терминология се създава върху основата на общонародния език или се заема от другите езици – гръцки, латински. През Средновековието са характерни полисемията, дублетността, вариантността и контекстуалната зависимост на термините. Източниците за създаване на философската терминология са, от една страна, средновековната традиция, създадена по византийски образец, а от друга, влияещата западноевропейска философия.

В средата на IX в. старобългарската лексика се попълва от областите на лова, земеделието, занаятчийството, военното дело и различни сфери на битя. Дохристиянската терминология не е била в състояние да отрази новите възгледи и понятия.

Константин-Кирил съобразява античната гръцка философска традиция с особеностите на старобългарския език.

Основите на славянския философски език са поставени от Кирил и Методий. Те са създатели на първата философска терминология на славянобългарски език, в която включват общите понятия: *битие, въображение, диалектика, естество, закон, идея, мъдрост, небитие, понятие, природа, свойство, съществуване, същност, философия* (Верещагин 2009: 4). С превода на Светото писание възниква първият философски термин на славянска основа. Това е думата *слово (логос)*, която се схваща не като средство за общуване, а като основа за думите и източник на битието (Стаматов 2013: 5).

Философски елементи в старата българска литература се съдържат преди всичко в *Шестоднева* от Йоан Екзарх, в някои части на Симеоновия сборник, в *Диалектиката* от Дамаскин и в корпуса със съчиненията на Пс.Дионисий Ареопагит (Христов 2008: 332–373).

Философията е наука за най-общите закони в развитието на природата, обществото и мисленето, поради което философските термини се използват във всички сфери на научното знание. Изследването на философската терминологична подсистема има важно практическо значение за преподавателската дейност и за формирането на научни знания.

В съвременната философска подсистема са преминали част от използваните през Средновековието философски термини. Те са запазили своята

форма, но са претърпели промяна в значението си. Част от тях са изместени от чужди думи, голяма част от които са латинизми, а също и от думи от съвременния български език. Създадените през Средновековието философски термини са пренесени в логиката, етиката, психологията, философията:

1. **логика**: *вид, изказване, отрицание, резултат, род, ум.*

2. **етика**: *благо, вина, власт, грях, добро, добродетел, доброта, зло, измама, истина, красота, лицемерие, лъжа, любов, мъдрост, мъжество, нрав, позор, положение, правда, различие, разум, сила, слабост, слава, срам, страх, чест.*

3. **психология**: *бездушен, безсилие, въображение, гняв, друг, желание, живот, злоба, изкушение, изпитание, име, красота, лице, лъжа, несъвършен, нрав, образ, одобрение, падение, памет, плът, полза, правда, радост, сила, слабост, слава, сладък, сладост, смирение, страдание, страст, съединение, създаване, ужас, чист, чувствено, чувство.*

4. **философия**: *битие, вец, вид, видимо, вина, висота, време, вяра, действие, дело, душа, единно, език, естество, закон, знание, зримо, име, качество, количество, лице, лишение, мисъл, мъдрост, мяра, начало, небитие, незнание, образование, общо, опит, подобие, познание, положение, предел, просвещение, различие, разстояние, разум, реч, риторика, род, само, свойствено, свойство, слово, сложно, собствено, съвест, съединение, състав, същност, творение, творец, тъждество, ум, философ, философия, широта.*

Част от термините са преминали и в други терминологични подсистеми:

1. **астрономия**: *ден, звезда, месец, небесен, кръг.*

2. **математика**: *единица, кръг, множество, равен, равно, тъждество, частно, число, широчина.*

3. **физика**: *вода, въздух, движение, земя, мир, невяществен, огън, оръдие, положение, прозрачен, разстояние, свойство, скорост, твърдост, тяло, явление.*

Голяма част от средновековните философски термини се използват като архаизми: *видение, висота, дълбина, действие, единение, знамение, зримо, изправление, инороден, конец, леност, лишение, мечтание, наречение, наставница, одежда, ответ, писание, помисъл, правда, прилежание, светило, съгрешение, сътворение, творение, творец, хотение.*

В процеса на създаване на българската философска терминология се развиват процесите *терминологизация* и *детерминологизация*. Думите от общонародния език се терминологизират за означаване на философските понятия, а също така се детерминологизират и се използват като думи от общонародния език.

В съвременния език се наблюдава явлението *детерминологизация*, при което философските термини започват да се употребяват като думи от об-

щонародния език: *въздух, глас, добрина, душа, живот, закон, качество, количество, лъжа, мъдрост, мяра, място, небе, неправда, образ, страна, правда, радост, сила, слово, страх, ум.*

Само част от използваните през Средновековието философски термини са пренесени и остават непроменени в днешната философска терминология. Някои от средновековните философски термини, преведени от старогръцки език, се ползват в същия смисъл и днес: *вид, род, качество, количество* и др. Голяма част от остарелите форми са заменени с нови думи с латински произход под влияние на западната философия.

ЛИТЕРАТУРА

Верещагин 1971: *Верещагин, Е. М.* Из истории возникновения первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия, Москва.

Верещагин 1974: *Верещагин, Е. М.* Русский язык в современном мире, Москва, с. 295.

Верещагин 2009: *Верещагин, Е. И.* Истоки славянского терминотворчества: Кирилл и Мефодий. – Славянское терминоведение, № 1, с. 4–6.

Илиева 2013: *Илиева, Т.* Терминологичната лексика в Йоан-Екзархovia превод на „De fide orthodoxa“, София.

Стаматов 2013: *Стаматов, С.* Св. Константин-Кирил и раждането на българския философски език. – Български философски преглед, кн. 3, с. 5–14.

Христов 2008: *Христов, И.* Сравнително изследване на превода на Аристотеловите философски термини на латински и в славянската традиция. – В: АРХИВ за средновековна философия и култура, Св. XIV, София, „Изток–Запад“, с. 335–376.

✉ *Адриана Христова*

Секция по терминология и терминография

Институт за български език, БАН

бул. „Шипченски проход“, 52, бл. 17, 1113 София, България

adriana_christova@yahoo.co.uk

✉ *Adriana Christova*

Department of Terminology and Terminography

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

adriana_christova@yahoo.co.uk